

T. KRIZMAN, *Mary Delvard* (1908), bakropis

grafičarima XVI. st. izdvaja se nekoliko istaknutih imena: *A. Antico* iz Motovuna u Istri tiskao je u Rimu note za orgulje i drvorezima opremao izdanja muzikalija. U to doba mnogi umjetnici povezuju grafiku sa slikarstvom i daju znatan prilog tal. manirizmu. *A. Medulić*, koji je sazrijevao slijedeći bakropisom Parmigianinove invencije, obogatio je bakrorez tehnikom suhe igle i monotipijskim postupkom. Bakrorezac i nadorezac *M. Kolunić-Rota* naslijedio je popularnost Marcantonija Raimondija. Rezao je prema Dürerovim, Michelangelovim, Tizianovim i Klovićevim djelima, dok su portreti suvremenika (Antun Vrančić, Rudolf II, Henrik IV, Cosimo Medici) njegova izvorna djela. Bio je i istaknut kartograf (»Il vero ritratto di Zara et di Sebenico«, 1570). Visok ugled uživao je i Šibenčanin *N. Bonifacij*, autor bakroreznih kopija i kartografskih radova, koji je kao ilustrator surađivao s papirnim urbanistom Domenicom Fontanom (»Della transportatione dell'obelisco«, 1590).

U XVII. st. u bakropisu i drvorezu izrađuju se osobito vedute gradova i predjela te zemljopisne karte. Prvu domaću zemljopisnu kartu kontinentalne Hrvatske rezaio je Varaždinac *S. Glavač* (1673). Polihistor *P. Ritter-Vitezović* isprva je kao bakrorezac surađivao sa J. W. Valvasorom. Bakrorezom je ilustrirao svoje historiografsko djelo »Stemmatographia« (Beč, 1701). Sudeći po očuvanom listu u mletačkoj crkvi San Sebastiano, slikar *F. Benković* izrađivao je replike vlastitih djela u bakropisu. U XVIII. st. u grafici se izvode majstorski listovi za cehove, svete sličice i teze doktorata otiskivane na svili. Bakroreznim ilustracijama knjiga ističe se lepoglavski pavlin *G. Daller* (J. Bedeković, »Natale solum«, 1752). Opremanje knjiga grafikama s temama iz sadržaja djela, vinjetama i portretima autora prati izdanja gotovo do kraja XIX. st.

Početak XIX. st. najpopularnija je tehnika litografije kojom se može otiskivati više listova nego starijim tehnikama. Litografiraju se ilustra-

cije knjiga i časopisa (»Luna«, Zagreb 1841), zbirke veduta gradova (»Lithographierte Ansichten adelicher Schlösser von Croatien«, Graz 1826; »Erinnerungen an Dalmatien«, Beč 1841–47). Prvu litografsku radionicu u Hrvatskoj otvorio je *Josip Platzer* u Varaždinu 1840, a u Zagrebu *D. Albrecht* 1850. God. 1858. preuzeo ju je *J. Hühn*, koji objavljuje zagrebačke vedute i pejzaže iz okolice. Umjetnički i dokumentarno vrijednu mapu izradio je slikar *I. Zasche* (»Park Jurjaves«, Beč 1853). Građanske kuće često je resila litografija »Djed i unuk«, prema slici V. Karasa. Slikar *J. F. Mücke* objavio je 1868. zbirku od 12 litografija s temama iz starije hrv. povijesti (»Dolazak Hrvata«, »Ljudevit Posavski«, »Krunidba kralja Zvonimira«). U Dalmaciji u prvoj pol. XIX. st. rade portrete u bakrorezu i ilustracije u litografiji *Bartol Marković* i *V. Fisković*, u Rimu oko 1850. Dubrovčanin *P. Mančun* portretira suvremenike u bakrorezu i nadorezu i reproducira slike Giotta, Rafaela i dr.

Zanimanje za grafiku raste usporedo s razvitkom novijega hrv. slikarstva. *I. Kršnjavi* i *F. Quiquerez* okušali su se i u bakropisu. Poč. XX. st. *B. Čikoš-Sesija* razvija postupak monotipije do visokog artizma (»Apokalipsa«). Znatno grafički opus ostvario je *M. Kraljević*; radio je drvoreze (»Indijska plesačica«, 1902; »Zajutrak«, 1909; »Akt«, 1910; »Obožavanje ljepote«, 1912) i bakropise (u Parizu 1912). *J. Račić* bio je izučeni litograf i bavio se karikaturom, a *V. Becić* crtao je dojmove sa Solunskog fronta u I. svj. ratu, što su ih objavljivali franc. časopisi. Stvarno utemeljenje moderne hrv. grafike rezultat je umjetničke i pedagoško-organizacijske djelatnosti *M. Cl. Crnčića* i *T. Krizmana*. Devedesetih godina XIX. st. *M. Cl. Crnčić* prvi primjenjuje grafiku kao sredstvo samostalna lik. izraza. Ostavio je šezdesetak bakropisa; zaslužan je za unapređivanje litografije, a odgojio je brojne grafičare. *T. Krizman*, plodan bakropisac, drvorezac i litograf, svojim je djelovanjem podigao grafičko umijeće na eur. razinu (»Pejzaž«, 1903; »Jesen«, 1904; »Mary Delvard«, 1908; »Kob«, 1908). *Krizman* je izdao grafičke mape s motivima iz Hrvatskog zagorja, Bosne i Hercegovine i Makedonije, a svoja iskustva sažeo je u knjizi »O grafičkim vještinama« (Zagreb 1952). *M. Rački* izvodi bakropise s temama iz Dantea (1906), *Lj. Babić* radi litografije (»Adagio«, »Koncert«, »Sv. Sebastijan«, 1912; mapa »Toledo«, 1921), a u bakropisu prikazuje krajolike i ilustrira knjige. Znatnim tehničkim dometom odlikuju se grafike *Branka Šenoe*, *Anđela Uvodića*, *V. Bojničić*, *D. Kokotovića*, *M. Đurića* i *A. Krizmanić*. *M. Đurić* je 1919. pokrenuo u Zagrebu reviju »Grafička umjetnost«, a pisao je i studije o grafici i grafičarima. Trojica istaknutih predstavnika Proljetnog salona bave se grafikom: *V. Gecan* i *M. Uzelac* rade litografije, a *M. Trepše* bakropise (»Hoffmannove priče«, 1919; »Saloma«, 1920; »U varijetetu«, 1926). Manja ili veća grafička ostvarenja ostavili su *J. Plančić*, *Đ. Tiljak*, *S. Glumac*, i *E. Tomašević*. Zanimanje za primijenjenu grafiku i knjigotiskarsko umijeće pokazuje *V. Kirin*; posebno su bile popularne njegove vedute Zagreba i dalm. gradova. Grafika i crtež prevladavali su na izložbama lik. grupe »Zemlja« (*K. Hegedušić*, *M. Detoni*) kao naročito pogodno sredstvo za izražavanje kritičkoga stava prema društvu.

M. KRALJEVIĆ, *U krčmi* (1912), bakropis

